

ANOTACE DOKTORSKÉ PRÁCE

PhDr. Eduard Droberjar, Studie k relativní chronologii germánských sídlišť starší doby římské na Moravě (Brno 1996). 313 str., 70 obr., 150 tab.

Obsah disertace:

1. Úvod.
2. Současný stav výzkumu germánských sídlišť doby římské ve střední Evropě.
3. Pracovní postup, výzkumné metody a cíle studie.
4. Vzhled a architektura sídlišť doby římské.
5. Typář germánské sídlištní keramiky doby římské na Moravě.
6. Analýza germánské sídlištní keramiky starší doby římské (stupně B1 a B2) a přechodného stupně B2/C1.
7. Korelace dosažených poznatků s chronologicky citlivými nálezy v objektech a jejich význam.
8. Chronologie sídlišť starší doby římské na Moravě.
9. Poznámky k ekonomice germánských sídlišť.
10. Archeologicko–historický kontext sídlištních pramenů. Význam a perspektivy studia germánských sídlišť na jižní Moravě pro poznání starší doby římské z hlediska jejich postavení v kontaktní římsko–germánské zóně.
11. Závěr.
12. Přehled pramenů. Literatura.

Studie o germánských sídlištních starší doby římské na Moravě představuje první souborné zpracování této problematiky ve střední Evropě. Základem práce je kompletní katalog vybraných náleзовých celků z jedenácti lokalit (Blučina, Horní Věstonice, Hrušky, Komořany, Křepice, Křižanovice, Mikulčice, Mikulov, Mušov „Na pískách“, Rajhrad, Skalice n. Svít.). Aby bylo možno zakomponovat výsledky předložené práce do celkového stavu bádání o sídlištních z doby římské, vypracoval jsem katalog moravských lokalit se základními údaji o sídlištních ze starší doby římské a dále přehled bádání o sídlištních doby římské ve střední Evropě. Studii předcházelo nejprve vyhodnocení nálezů z několika objektů z Křepic a Mušova „Na pískách“, datovaných do stupňů B2, B2/C1 a C1. Na tyto testovací výsledky, které přinesly první předběžné poznatky, pak navázalo již daleko rozsáhlejší zkoumání. Cílem bylo dopátrat se, jak se projevují první výsledky testů na dalších lokalitách i v jiných regionech. Proto jsem zvolil následující postup. Při zkoumání obrovského množství sídlištních pramenů (téměř 10000 zlomků keramiky) bylo nutno přistoupit k výběru, což má několik pozitivních výhledů: 1) Analýzu bylo možno provést v relativně dostup-

né době (4 roky). 2) Mohl jsem se zaměřit na některé významnější ukazatele (např. vůdčí chronologické prvky, postavení chat s šestiúhelníkovitým rozmístěním kúlů ve střední Evropě, význam římského dovozu do germánského prostředí). 3) Práci jsem pojal jako úvod do bádání o germánských sídlištních starší doby římské a zároveň jako rychlou pomůcku při určování sídlištních nálezů (typář keramiky, chronologie náleзовých celků, katalog lokalit). Jakým způsobem byly vybírány jednotlivé lokality a sídlištní objekty? Především jsem vycházel z toho, že je třeba na počátku pracovat s kvalitními celky (kvalitní dobře datovatelný materiál, kvalitní dokumentace), které byly zkoumány na archeologicky zajímavých lokalitách a jejichž výsledky, resp. prameny nebyly dosud podrobně publikovány. Vybrané lokality se sídlištními objekty pocházejí z několika různých moravských (jihomoravských) regionů: 1) Mušovsko (lokality: Mikulov, Mušov „Na pískách“, Horní Věstonice): širší oblast Mikulovska, přibližně na středním toku Dyje, 2) hodonínsko-břeclavské Pomoraví (lokality: Mikulčice, Hrušky): oblast Pomoraví přibližně v okresech Břeclav a Hodonín, jižní části Brněnska (lokality: Blučina, Křepice, Rajhrad): území mezi Brnem a Mušovskem v povodí řeky Svatky, 4) Vyškovsko (lokality: Komoňany, Křžanovice): přibližně území okresu Vyškov, Boskovická brázda (lokality: Skalice nad Svitavou): oblast mezi Blanskem a Chornicemi, resp. Moravičany. Z těchto regionů, resp. lokalit bylo analyzováno 54 objektů ze starší doby římské (tj. 33 objektů ze stupně B2 a 21 objektů ze stupně B2/C1). Jedná se především o chaty. Pro srovnávací analýzu jsem také použil materiál ze tří chat z mladší doby římské (stupeň C1) z Mušova „Na pískách“. Nejprve jsem vypracoval typář germánské sídlištní keramiky, tj. typář výzdoby, tvarů a materiálu, a to z výše uvedených lokalit. Typář má význam pro to, aby ulehčil klasifikaci, resp. popis jednotlivých keramických zlomků a zpřehlednil jejich stav pro další analýzy. V pracovních listech, které byly rozlišeny podle jednotlivých lokalit a objektů, měl každý nález, tj. každý keramický zlomek a ostatní nálezy, jeden řádek (s údaji o inv.č., typu tvaru, výzdoby a materiálu a kolonku pro poznámky). Tímto způsobem byla připravena keramika pro vlastní vyhodnocení.

Základní metodou při třídění a hodnocení keramiky se stala tzv. metoda KMKNC (tj. kombináční metoda klasifikace náleзовých celků). Jaká je podstata a potažmo i přínos této metody? Veškerá určená keramika (dle typáře) byla rozdělena podle jednotlivých typů výzdoby a tvarů do kombinačních tabulek. V kombinačních tabulkách jsem sledoval výskyt typů v jednotlivých sídlištních objektech. Nálezové sídlištní celky se staly hlavním předmětem bádání. Opakující se výskyt sledovaných typů ve více objektech, event. na více lokalitách byl využit při vytváření náplní chronologických stupňů. Jinými slovy vytvoření typáře keramiky a analýza výskytu jednotlivých typů výzdoby, tvarů a materiálu v objektech představují první část metody KMKNC. Ve druhé části (fázi) byly srovnávány dosažené výsledky s dalšími nálezy. Hovoříme o korelaci s chronologicky citlivými nálezy (většinou s nálezy římskými). Výsledkem této metody se stalo rozčlenění zkoumaných objektů do chronologických stupňů, resp. horizontů. Sledoval jsem materiál ze tří hlavních chronologických úseků (stupně B2, B2/C1 a C1). Metoda KMKNC využívá statistické postupy, tudíž se podařilo eliminovat některé sekundární nálezy.

Sídlištním starší doby římské na Moravě nebyla dosud věnována soustavná pozornost. Chyběl systém analyticko-syntetického vyhodnocování. Nedostatečně propracované nebo vůbec neexistující metody bádání germánských sídlišť v našich zemích se projevovaly také v heuristické části. Tudíž sídlištní fond nemohl být náležitě využíván, což výrazně zasáhlo rovněž do studia chronologických, kulturních a hospodářských poměrů u moravských Germánů v prvních dvou stoletích po Kr. Pokusil jsem se proto přispět k napravení tohoto neutěšitelného stavu. Moji snahou bylo vnést do současného stádia zkoumání analytický přístup založený na důkladné znalosti nově vypracovaného systému. Nejen tedy pouhé vypracování systému třídění nálezů, ale zejména aplikace a jeho

následně využívání mají napomoci k rozšíření našich vědomostí o germánské potažmo kvádské (?) hmotné kultuře. Na moravském materiálu jsem se pokusil vytvořit klasifikační systém a nové metody třídění rozsáhlého fondu sídlištních pramenů, zejména germánské keramiky. Byl vypracován typář starogermánské keramiky (typář výzdoby a tvarů) a vyčleněny jednotlivé technologické skupiny. Dále se podařilo vypracovat přehledný a úsporný systém (se zachováním maxima informací) popisu objektů a nálezů. A konečně byl vytvořen první ucelený soupis sídlišť starší doby římské na Moravě s hlavními údaji o lokalitách podle současného stavu výzkumu.

Moravská sídliště starší doby římské představují významný zdroj poznání germánské společnosti na pomezí římské říše. Rozborem vybraných kvalitních sídlištních souborů byly definovány a propracovány jednotlivé sídlištní horizonty starší doby římské. Tím se zároveň podařilo vytvořit podrobnější obraz o území na sever od limitu, na kterém se, zvláště pak v době markomanských válek (stupeň B2/C1), rozhodovalo o závažných historických změnách střední Evropy. V této době byly nejobsáhleji konfrontovány dva rozdílné společensko-ekonomické systémy, tj. barbarský a antický. Význam Moravy (zvláště jižní), na jejímž území se nepochybně odehrávaly některé události doby markomanských válek, nebyl dosud plně zhodnocen a zcela přesně rozpoznán. Jestliže pro dějiny sousedních Čech v době římské je nejdůležitější vytvoření prvního předstátního germánského celku v Evropě, tj. Marobudovy říše, pak pro dějiny Moravy v době římské mají prvotradou důležitost markomanské války. Aby mohla být správně pochopena úloha římských ambicí na rozvoj germánské společnosti při současném procesu romanizace, je nezbytné znát poměry na sídlištních. Pro jejich poznání je prioritní učinit srozumitelnými postupy jasno v chronologických otázkách sídlištních souborů. To byl tedy jeden z hlavních důvodů, který mne vedl k sepsání disertační práce.

Nejstarší sídlištní prameny (stupeň B1) nejsou na Moravě zatím příliš známy. Nicméně některé ojedinělé germánské (Hrabětice, Hradčovice, Chvalkovice, Prace), později i římské nálezy (Brno-Čhrlice, Dobročkovice, Komoňany, Uherský Brod) z 1. stol. po Kr. dovolují nám konstatovat, že v nejstarších fázích doby římské nemusela být Morava liduprázdná. Obrovský vzestup osídlení, patrně spojený s příchodem nového lidu, lze sledovat na přelomu 1. a 2. stol., resp. v 1. pol. 2. stol. a zejména kolem poloviny 2. stol. Osídlení kolem poloviny 2. stol. (stupeň B2 = horizont před markomanskými válkami) můžeme na jižní Moravě dát alespoň zčásti do kontextu s oněmi historickými zprávami, které uvádějí, že byl Kvádům dán král (Rex Quadis datus). V této době jsou budována početná sídliště, a to jak středně velká (asi pro 50 lidí s 10 – 15 chatami – např. Křepice), tak i sídliště velká (např. Vyškov „Žleby“). Jak se od sebe odlišovaly jednotlivé osady v tomto období, nedovedeme zatím říci. Jisté je, že obyvatelé se živili především zemědělskou činností (chov skotu, prasat, méně již koz a ovců a pěstování obilí). Ojediněle je na sídlištních doložena řemeslná výroba (hřebčinství, železářství, textilnictví, kovářství), určená především pro vlastní potřebu. Obchod s římskými provinciemi zaznamenává svůj rozkvět právě ve 2. století, některé druhy, jako např. běžná žluto-oranžová keramika, drsná šedá keramika (zejména silnostěnné zásobnice), mladší varianty výrazně profilovaných spon, emailované spony ad., mají svůj rozkvět v 1. pol. 2. stol. Jiné druhy importovaného zboží např. terra sigillata (Lezoux, Rheinzabern, vzácně Trevír) doznávají svého vrcholu až ve 2. pol. 2. stol. Archeologické bádání potvrzuje, že podobný vývoj v oblasti hospodářské a stavitelské, jakým prošla většina sídlišť tzv. horizontu před markomanskými válkami, se odehrával i v následující době, tj. v horizontu markomanských válek. S tím rozdílem, že ve 2. pol. 2. stol. již nastupují nové prvky (v keramice, obchodu), které už předznamenávají mladší dobu římskou. V horizontu markomanských válek se na moravských sídlištních starší doby římské nejvýrazněji projevují doklady romanizace.

Zajímavé poznatky vyplynuly rovněž z bádání nad germánskou architekturou.

Hornolabsko–středodunajský fenomén germánského stavebního projevu, dosud nepatřičně opomíjený, znamená důležitý prvek poznání jednotlivých území Germanie. Podle stavebních detailů, jakými jsou např. tzv. vchodové výklenky, lze říci, že v areálu rozšíření těchto typů chat jsou dvě hlavní skupiny, tj. chaty s výklenky a chaty bez výklenků. A právě chaty s výklenky představují jeden z mála specifických znaků pro oblast, v níž předpokládáme osídlení germánskými Kvády (jižní Morava, JZ Slovensko a severní naddunajské Rakousko). Ojedinelé doklady tohoto typu v sousedství (např. v Čechách) by mohly potvrzovat pronikání tzv. kvádské kultury. Sídliště starší doby římské jsou na Moravě tedy rozšířena zejména ve 2. stol. a to ve dvou již vzpomenutých horizontech (stupních). Jaký je tedy jejich hlavní přínos pro poznání dějin Moravy? Nejprve k charakteru osad 2. století. Většina moravských sídlišť měla agrární charakter s hojným chovem dobytka, ojedinelé s přidruženou řemeslnou výrobou (např. Vyškov, Křepice, Rajhrad, Křižanovice „Padělký u kostela“ ad.), kterou reprezentují ojedinelé dílny na sídlištech, např. hutnické, hrnčířské, textilní ad. Sídliště vyšší společenské vrstvy, a to jak vlastní osady, tak i jednotlivé objekty, se nepodařilo identifikovat. Pokud takové objekty vůbec existovaly, pak se pravděpodobně neodlišovaly od ostatních chat. Pouze jejich nálezový inventář by je mohl zčásti odlišit. Dosud tak výrazně bohatý objekt prakticky neznáme. Odlišnosti sledujeme v regionech. Na základě 11 vybraných lokalit z 5 regionů (Mušovsko, hodonínsko–břeclavské Pomoraví, jižní část Brněnska, Vyškovsko a Boskovická brázda), kterým byla věnována pozornost na těchto místech, se dá konstatovat: V obchodu s římskými provinciemi měly hlavní úlohu Mušovsko a jižní Brněnsko. Ve světle rozboru germánské keramiky se odlišovaly zejména tzv. okrajové oblasti (Boskovická brázda a zčásti také hodonínsko–břeclavské Pomoraví) od centrálních částí (Mušovsko, jižní Brněnsko, Vyškovsko), a to vysokým podílem hrubé keramiky. Existovala na Moravě ve 2. století také nějaká centra nebo centrum s významnými společensko–politickými atributy historického vývoje? Na tuto otázku můžeme podle zkoumaných regionů odpovědět ano. Za kritéria centra (center) ve starší době římské považujeme: velkou hustotu osídlení, velkou intenzitu obchodu s římskými provinciemi, četné doklady romanizace, přítomnost nejvyšší germánské nobility, přímou vojenskou konfrontaci (územní bojů) římského a germánského světa. Tato kritéria splňuje region Mušovska, resp. širší oblast Mikulovska (přibližně na středním toku Dyje). V této oblasti se např. romanizace projevuje přímým vojenským zásahem, dále ovlivňováním výroby (imitace římských kovových nádob na germánské keramice ad.) a životního stylu (např. četné doklady mortarů jakožto nádob pro výrobu speciálních římských pokrmů) a silným působením římského dovozu.

Dostáváme se tedy k otázce kontaktů Moravy ve starší době římské s okolním světem. Nejvýraznější byl tento kontakt s římskými provinciemi (zejména s Panonií). Již v časně době římské (stupeň B1) existují na Moravě kontakty s dolním Polabím (v keramice). Ve stupních B1 a B2 známe opět v keramice svědectví o stycích s przeworskou kulturou. Ojedinelý doklad části pásové garnitury (přezky) ve stupni B2 naznačuje, že nelze opomíjet ani oblast sarmatské kultury. Závěrem lze říci, že přínos sídlišť pro poznání starší doby římské na Moravě je značný. Nejen proto, že některé historické události (období vlády Antonia Pia, tj. doba kdy byl dán Kvádům král — *Rex Quadis datus*, ale zejména markomanské války) se nepochybně odrážejí (intenzitou a rozsahem osídlení, intenzitou obchodu, římským vojenským zásahem apod.) přímo v prostředí germánských osad. Také pro pestrost, bohatost a v neposlední řadě schopnost výpovědi archeologických pramenů skýtají sídliště ještě nevyčerpané možnosti poznání.